

Атрибуція й опис книжкових та інших документних пам'яток як складник наукових досліджень

Дослідження пам'яток історико-культурної спадщини, насамперед книжкових, образотворчих, нотних, картографічних, що зберігаються переважно в ретроспективних фондах спеціалізованих відділів великих бібліотек, а також у музеях і архівах, є важливим напрямом повернення до наукового обігу національного та загальноєвропейського надбання, а атрибуція, науковий опис, експертиза цінності – важливими складниками таких наукових розвідок.

До роботи секції «Атрибуція й опис книжкових та інших документних пам'яток як складних навкових досліджень» долучилося понад 50 осіб – книгознавців, провідних фахівців наукових бібліотек України та інших установ: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної бібліотеки України для дітей, Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національної історичної бібліотеки України, Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», Національної наукової медичної бібліотеки України, Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Науково-технічної бібліотеки Національного авіаційного університету, Ніжинського краєзнавчого музею імені І. Спаського, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Засідання розпочалося з презентації нових видань Інституту рукопису та Інституту книгознавства НБУВ. Науковий співробітник НБУВ, кандидат історичних наук **Т. А. Добрянська** представила присутнім каталог «Архів українського історика Олени Апанович» (книга присвячена 100-річчю ювілею від дня народження видатної українки) та науково-довідкове видання «Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018» (підготовлене до 100-річчя НБУВ). Директор Інституту книгознавства **Г. І. Ковальчук**, характеризуючи науковий доробок своїх підлеглих, виокремлює монографію О. В. Заєць «Особові та інституційні зібрання у складі історичної бібліотеки Києво-Печерської лаври у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»; наукові каталоги Л. М. Гутник «Український кіноплакат 1947–1994 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»; О. М. Донець і Т. А. Галькевич «Український плакат 1986–1992 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Вип. 3; бібліографічний покажчик В. В. Березкіної «Бібліографічні джерела зарубіжної україніки».

Переважає більшість виступів стосувалася проблем атрибуції різних видів документів. Атрибуції замаскованих видань українського зарубіжжя присвятила свою доповідь провідний науковий співробітник НБУВ, доктор історичних наук **Т. Д. Антонюк**. Вона продемонструвала присутнім книжки-обманки – видавничі фальсифікати, які готувалися за кордоном, а потім переправлялися до радянської України для пробудження національної свідомості українців, їх патріотичного виховання. Тривалий час ці книги перебували у спецховищі, а нині зберігаються у відділі зарубіжної україніки НБУВ. У таких виданнях за лояльними палітурками і титульними аркушами, з зазначенням дійсних українських радянських видавництв, містяться, наприклад, офіційні матеріали Великих зборів ОУН, чи праці, де критично аналізується національна політика, соціальні проблеми у радянській Україні тощо. Визначення достовірності книжкових видань, вихідні відомості яких

подані свідомо неправдиво або не подані взагалі, є актуальним завданням бібліографів-книгознавців.

Атрибуції та науковому опису українських видових поштових листівок кінця XIX – першої третини XX ст. присвятила свій виступ науковий співробітник НБУВ **Л. М. Гутник**. Дослідниця презентувала ілюстровану базу даних «Українська образотворча поштова картка», що є одним із результатів вивчення архітектурного, містобудівного, ландшафтного середовища окремих вітчизняних міст і місцевостей. Джерелом дослідження стала частина зібрання поштових карток з фондів НБУВ. Цей ресурс, крім бібліографічного опису, містить додаткові поля, в яких розміщуються різні відомості, відсутні на картці, але важливі для потенційних дослідників (розвідка про зображення, відомості про авторів, видавництва, видавців, друкарні, допущені неточності та друкарські помилки на листівках, наявність марок, поштових та інших штемпелів чи печаток тощо). Заповнюється також географічна рубрика, де подано інформацію про зміну назв міст, сіл, селищ, та бібліографія – перелік використаних для атрибуції та наукового опису поштівки документальних джерел. До опису обов'язково прив'язані файли, які містять цифрове зображення лицевого та зворотного боків кожної поштової листівки.

Про професійні вимоги до кваліфікації експертів книжкових пам'яток йшлося у доповіді директора Інституту книгознавства НБУВ, доктора історичних наук, професора **Г. І. Ковальчук**. Крім вищої гуманітарної освіти, наголосила доповідачка, обов'язковим є досвід роботи з книжковими пам'ятками, вміння здобувати інформацію, готовність співробітника до самоосвіти. Експерт має знати історію книги, основи атрибуції пам'яток писемності та друку, елементи і послідовність бібліографічного опису та відповідні бібліографічні джерела, давні мови, види шрифтів і почерків, уніфіковані назви давніх книг, системи літочислення, види матеріалів, основи філігранології, а також нормативні документи з цього напрямку діяльності, але головне – експерт має вміти правильно застосовувати свої знання, ґрунтовно досліджувати ту чи іншу книгу, готувати науково-достовірний експертний висновок з застосуванням відповідних книгознавчих термінів; визначати історико-культурну цінність та матеріальну вартість книжкової пам'ятки, встановлювати автора, назву і дату книги без вихідних відомостей, визначати наявність алігатів у конволоті, подавати професійну характеристику художнього оформлення, грамотно описувати стан книги, провенієнції, оправу та ін.

Проблеми літературної атрибуції епіграм барокових видань, встановлення вихідних відомостей видань за художнім оформленням порушувалися у доповіді наукового співробітника НБУВ, кандидата філологічних наук **О. Ю. Курганової**. В якості прикладу для атрибуції доповідачка обрала анонімний цикл «Святому Дамаскіну вірши» з рукописного збірника Києво-Софійського собору другої половини XVII ст., дослідження якого потребувало студіювання стародруківаних книг, де публікувалися дескриптивні вірші. Це дало змогу точніше атрибутивувати окремі тексти та простежити тривалість їх функціонування в книжковій культурі та літературному процесі свого часу. Було підкреслено, що наведений приклад якнайкраще ілюструє тісний взаємозв'язок між історією літератури та книжковою культурою доби бароко.

Можливість встановлення вихідних відомостей видання за друкарськими елементами, насамперед художнім оздобленням, продемонструвала у своєму виступі старший науковий співробітник НБУВ, кандидат історичних наук **Ю. К. Рудако-**

ва на прикладі атрибуції палеотипа, а саме – твору асирійського лікаря Юханні ібн Масаваїха, опублікованого у 1508 р. Доповідачка наголосила, що така атрибуція можлива при роботі з масивом продукції певної друкарні, в результаті якої накопичується значний обсяг даних про елементи оздоблення, їх стиль, шрифти, манеру організації текстів. Ю. К. Рудакова наочно довела приналежність названого видання венеціанській друкарні де Грегори та зробила висновок про важливість залучення комплексу історико-книгознавчих даних для досягнення точнішого результату при проведенні атрибуції стародруків.

Завідувачка відділу Національної історичної бібліотеки України **С. М. Смирнова** висвітлила методику пошуку примірників з книжкового зібрання Павла Платоновича Потоцького у фонді Національної історичної бібліотеки України за їх власницькими ознаками. Вона ознайомила учасників секційного засідання з біографією П. П. Потоцького, охарактеризувала його історичне зібрання, яке з 1927 р. зберігалось у 6-му корпусі Всеукраїнського музейного містечка на території Києво-Печерської лаври. Ідентифікації примірників з його бібліотеки сприяють провенієнції на книгах, продемонстровані доповідачкою в цифровій презентації: власницькі написи, вензель, екслібриси, суперекслібриси, помітки. Відзначалося, що наразі знайдено і опрацьовано 152 примірники, з яких – 26 рідкісних.

Атрибуції видань творів композиторів-однофамільців приділила увагу молодший науковий співробітник НБУВ **О. А. Цибульська**. У своєму виступі вона зосередилася на складнощах бібліографування та особливостях ідентифікації авторів-композиторів інших осіб на прикладі музикантів Штраусів. Доповідачка ретельно охарактеризувала визначені нею можливі помилки встановлення конкретної персони, а також подала назви і електронні адреси авторитетних музикознавчих джерел для перевірки авторства певних музичних творів.

Спіраючись на дослідження істориків української діаспори Канади та інших учених, на аналіз численних опублікованих спогадів переселенців до цієї країни, старший науковий співробітник НБУВ, кандидат історичних наук **Н. Г. Солонська** розповіла про бібліотеки канадсько-українського середовища, що створювалися впродовж чотирьох хвиль еміграції українців до Канади. Доповідачка запропонувала типологію цих бібліотек, окреслила їх історичну місію.

Низка доповідей була присвячена рідкісним виданням у фондах державних установ, що власне теж пов'язано з їхньою атрибуцією. Так, про виявлені під час рекаталогізації фонду два унікальні примірники видань віденського першодрукаря нотних видань К. Торричелла доповів молодший науковий співробітник НБУВ **О. В. Москалець**. Інформації про інші примірники цих видань у бібліотеках світу не виявлено, і це може означати, що ці музичні твори не досліджувалися музикознавцями і, ймовірно, не виконувалися упродовж 230 років. Загалом знайдено шість раритетних видань Торричелла. Доповідач наголосив, що подальша ретокаталогізація нот, які

зберігаються у відділі музичних фондів НБУВ, продовжується, а нові знахідки унікальних видань зможуть поповнити зведений Міжнародний каталог музичних джерел (RISM) і скорегувати історичні відомості про розповсюдження західноєвропейської музики на українських теренах XVIII ст.

Науковий співробітник Ніжинського краєзнавчого музею ім. І. Спаського **С. В. Рой** детально охарактеризувала наявні у фонді музею дореволюційні видання В. І. Даля. Старший науковий співробітник НБУВ, кандидат філологічних наук **О. К. Супронюк** поінформувала учасників секції про підготовку систематичного покажчика змісту 11-томного видання «За державність: матеріали до історії війська українського», яка здійснюється відділом зарубіжної україніки НБУВ. Збірник «За державність» – раритетне видання, воно виходило в Каліші, Варшаві, Торонто у 1929–1966 рр. До 1990-го зберігалось у спецфондах. З виданням фольклорних текстів 1917–1918 рр. у фондах Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» присутніх познайомила науковий співробітник цієї установи **А. С. Хайло**. Доповідачка здійснила книгознавчий, статистичний аналіз фольклорних видань та фольклорних текстів у збірниках художньої літератури 1917–1918 рр.

На засіданні секції розглядалися також питання створення цифрових ресурсів. Зокрема, науковий співробітник НБУВ **О. І. Осталяцька**, характеризуючи фонд картографічного зібрання Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, головну увагу приділила розкриттю всього комплексу електронних ресурсів залу картографічних видань – баз даних, у т. ч. тематичних, цифрових колекцій та віртуальних виставок. Ці ресурси, підкреслила доповідачка, є важливою умовою розширення доступу до оцифрованих документів та розвитку сучасних форм обслуговування користувачів загалом.

Провідний бібліотекар Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна **Н. В. Проць** розкрила участь дворянства в органах місцевого самоврядування Харківської губернії, зокрема, у створенні шкільних, учительських та народних бібліотек, бібліотек-читалень, книжкових крамниць. Належну увагу доповідачка приділила комплектуванню фондів наукової бібліотеки Харківського університету у XIX ст. шляхом дарів від професури університету та видатних представників дворянства Харківщини.

Інформація, виголошена на засіданні секції, становить інтерес для фахівців, котрі працюють у спеціалізованих історико-культурних підрозділах бібліотек, вона спонукатиме спеціалістів до нових досліджень. Після завершення секційного засідання для колег з інших бібліотечних установ були організовані екскурсії по виставках, що діють у корпусі НБУВ по вул. Володимирській, 62.

Галина Ковальчук,
директор Інституту книгознавства НБУВ
Тетяна Мяскова,
старший науковий співробітник НБУВ

Наукові бібліотеки в дослідницькій інфраструктурі України

10 жовтня 2019 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні тенденції у цифрову епоху» відбулося засідання секції «Наукові бібліотеки в дослідницькій інфраструктурі України».

Секція об'єднала понад 50 науковців у галузі бібліотекознавства, інформаційних технологій з різних наукових бібліотек

та установ, зокрема Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, Національної історичної бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та ін.

Відкриваючи засідання, директор Інституту інформаційних